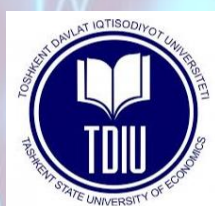

**ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKACISI OLIY VA ЎRTA MAHSUS TABLIM
VAZIRLIGI
MINISTERTVO VYSHEGO I SREDNEGO SPETSIALNOGO
OBRAZOVANIYA RESPUBLIKI UZBEKISTAN**

**TASHKENTSKIY GOSUDARSTVENNIY EKONOMICHESKIY
UNIVERSITET**

TOHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

**ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
МЕНЕЖМЕНТ ВА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ АҲАМИЯТИ**

халқаро илмий-амалий конференцияси маъруза тезислари тўплами

**Ўзбекистон, Тошкент ш.,
2020 йил 20 май**

ЎЗБЕКИСТОН ФОНД БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЙЎЛЛАРИ

Ҳозирги жадал ижтимоий-иқтисодий ислохотлар шароитида Ўзбекистонда қимматли қоғозларнинг иккиламчи бозорини тўла ишга тушириш, фонд биржасида акциялар қийматини мунтазам эълон қилиб бориш, аҳолида акциялар сотиб олишга иштиёқ ва интилишни ошириш, акцияларни ҳақиқий қимматли қоғозга айлантириш ҳамда муҳим даромад манбаи бўлиши таъминланмаганлиги, фонд бозори инфратузилмаси фаолияти самарали йўлга қўйилмаганлиги фонд бозорини ривожланишига тўсқинлик қилмоқда.

Шунга кўра «юртимизда фонд бозори, фонд биржасини янада ривожлантириш учун Қимматли қоғозлар бозорини мувофиқлаштириш ва ривожлантириш маркази ишини тубдан қайта ташкил этиш лозим». Шунингдек, давлатнинг макроиқтисодий ва фаол инвестиция сиёсати талабларига тўлиқ жавоб берувчи фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштириш зарурати келиб чиқмоқда.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида «инвестиция муҳитини такомиллаштириш ва корхоналарни стратегик бошқаришда акциядорларнинг ролини кучайтириш» бўйича муҳим вазифалар белгилаб берилган. Мазкур вазифаларнинг бажарилиши фонд бозори инфратузилмасини такомиллаштириш борасидаги ишларни жадаллаштиришни талаб этади.

Бугунги кунда дунё фонд бозорларида инқилобий ўзгаришлар юз бермоқда ва ўзгаришларни Америка ва Германия моделларининг конвергенцияси деб аташ мумкин (1999 йилда АҚШда 1933 йилги тузатиш (“Гласс – Стигол” тузатиши) бекор қилинган. Тузатиш кредит банкларида фонд бозорларида тўғридан-тўғри операциялар амалга оширишни ман этган). Яқин келажакда карама-қарши бозор моделларининг тузилмаси сақланиб қолади. Кейинчалик улар ўртасидаги фарқ секин-аста йўқолиб боради ва бунга кўп жиҳатдан ахборот технологияларининг ривожланиши ва фонд бозорларидаги умумий глобаллашув шароит яратмоқда.

Фонд бозорларининг моделларини қиёсий таҳлил қилиш дунё тажрибасидан Ўзбекистон фонд бозорини ташкил этишда фойдаланиш нуқтаи назаридан жуда муҳим. Масалан, инфратузилмани яратишда модель инфратузилманинг тузилмасига ҳам таъсир қилиши мумкинлигини инобатга олиш зарур. Хусусан, фонд бозорининг моделига қараб эмитентларга хизмат кўрсатадиган (қимматли қоғозларни рўйхатга олиш, трансферти, улар бўйича тўловларни амалга ошириш ва ҳ.к.) депозитарий ва клиринг тармоғи банк ёки банкдан ташқари хусусиятга эга бўлади.

Ўзбекистоннинг қимматли қоғозлар бозори инфратузилмасининг асосий қатнашчилари сифатида Ўзбекистонда қимматли қоғозлар биржа ва биржадан ташқари савдоси билан шуғулланувчи “Тошкент” РФБ, Ўзбекистон Республикаси Валюта биржасининг фонд бўлими, Ўзбекистон “Қимматли қоғозлар марказий депозитарийси” давлат корхонаси ҳамда қимматли қоғозларнинг биржадан ташқари савдо ташкилотчиси «EL SIS-SAVDO» АЖ ҳисобланади ва Республикадаги акциялар ва облигацияларга доир ички битимларнинг ярмидан кўп қисми тузилади [4].

Ўзбекистоннинг фонд бозори инфратузилмасининг тизимини ташкил этувчи бўғини асосан Ўзбекистон Республикаси фонд биржасида фаолият юритувчи инфратузилмавий муассасалар ҳисобланади.

“Тошкент” республика фонд биржаси фаолияти Ўзбекистон Республикасида алоҳида ўрин тутди, чунки у етакчи савдо ташкилотчиси бўлибгина қолмай, Республикадаги 100 дан ортиқ биржа бозори иштирокчилари бўлган 600 дан ортиқ ташкилотларга ҳисоб-китоб-клиринг ва депозитар хизматларни кўрсатади. “Тошкент” республика фонд биржасининг миллий бозордаги фундаментал роли – молия бозорининг барча асосий сегментлари – валюта, фонд ва муддатли бозорларда умуммиллий савдо тизимини ташкил этиш ҳисобланади.

Бугунги кунда «Тошкент» РФБ - бу 100 дан ортиқ брокерлик ташкилотлар ва энг янги ускуналарга эга бўлган биржа ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-4720 сонли “Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чоратадбирлари тўғрисида” 2015 йилнинг 24 апрелида қарор талабларини ижро этиш, ҳамда Акциядорлик жамиятлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш ва корпоратив бошқарув тизимини такомиллаштириш бўйича “Тошкент” РФБ АЖ ташкилий тузилмаси тасдиқланган[1].

“Тошкент” РФБ АЖ асосий стратегик мақсадлари қуйидагилардан иборат:

Мамлакатда ягона дастурий-техник комплексни қимматли қоғозлар савдосида ишлатиш ва савдоларни унинг воситасида амалга ошириб бориш;

биржа листингига қўшилган молиявий барқарор компаниялар сонини ошириб бориш;

фонд бозорини умумий айланмасида биржа айланмасини кўпайтириш ва биржадан ташқари айланмани камайтириш;

умумий аҳоли учун сотиб олиш мавжудлиги ва имконият яратиш орқали акциялар бўлагини кўпайтириш;

биржа аъзолари билан дастурий электрон муносабатга имконият яратиш ва интернет-савдога ўтиш;

халқаро фонд биржалари билан самарали алоқани таъминлаш ва инвесторларни ҳимоя қилиш механизминини яратиш;

биржа листингидаги эмитентлар ҳисоботини электрон шаклида яратиш ва веб сайтда кўрсатиш орқали фонд бозорини ошкоралигини кучайтириш.

Биржанинг ўзига хос хусусияти шуки, у аввал бошидан электрон савдо-депозитар тизимга эга универсал электрон биржа сифатида ташкил этилган. 1994 йилда “Тошкент” РФБ савдо тизимлари халқаро стандартлари асосида Ўзбекистон фонд бозорининг биржа инфратузилмасини ташкил этишни бошлади. Электрон автоматлаштирилган котировкалар ва битим тузиш тизимини жорий этиш лойиҳани амалга ошириш учун техник база вазифасини бажарди. Бу тизим Ўзбекистонда олдин қўлланилмаган эди.

“Тошкент” РФБ бошиданок энг замонавий принципларга асосланиб ташкил этилган. Ўз институционал тузилмасига кўра, Биржа – акциядорлик жамияти ва бозор иштирокчиларининг мулки эмас. Демак, “Тошкент” РФБ мулкни аъзоликдан ажратиш муаммосига тўқнашмаган. Бу тўғри қарор қабул қилинишига ёрдам берди, чиқимларни оптималлаштириш ва узоқ муддатли лойиҳаларни молиялаштириш имконини берди.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси фонд бозори ўзининг ривожланиш босқичида бўлиб, бу даврда савдо ҳажми йилдан йилга жадал суратлар билан ўсаётганини кўриш мумкин. Шундай бўлсада ҳали амалга оширилиши зарур бўлган ишлар жуда кўп. Шунга биноан Ўзбекистон фонд бозорини ривожлантириш ва юқорида кўрсатиб ўтилган камчиликларни бартараф этиш қуйидагиларга боғлиқ:

1. Қимматли қоғозлар бозори фаолият механизми самарали ишлашини секинлаштирувчи сабаб, бу инвестицион институтларнинг тармоқ ўсиши пастлиги, юқори малакали кадрлар етишмаслигидадир. Инвестицион компаниялар, консальтинг фирмалари, бошқарувчи компаниялар, номинал сақловчилар, андеррайтерларнинг ҳамма ҳудудларда ҳам мавжуд эмаслиги вилоятларнинг фонд бозоридаги иштирокини деярли чекланишига олиб келмоқда (улуши 1 фоиздан кам). Шу сабабли, фонд бозори инфратузилмаларини ҳудудлар кесимида шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

2. Қимматли қоғозларнинг эмитентлари ҳисобланган акциядорлик жамиятларининг акциядорлар умумий йиғилишини онлайн режимида масофавий ташкил этишни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир. Шу асосида акциядорларга тақдим этилаётган ҳужжатлар ва ҳисоботлар электронлашади, акциядорларнинг вақти тежалани, транспорт харажатлари камаяди ҳамда барча акциядорлар (кворум) 100 фоиз иштирок этиши таъминланади.

3. Қимматли қоғозлар бозори аҳволи, унинг қатнашчилари, уларнинг қимматли қоғозлари ва молиявий-хўжалик фаолияти ҳақидаги зарур ахборотлар ва ҳисоботларни тузиш ва тақдим этиш масалалари бўйича меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни бир тизимга келтириб, уларни такомиллаштириш лозим.

4. Мамлакатмизда фонд бозорининг тартибга солувчи инфратузилмасини шакллантиришга қаратилган мақсадли стратегиялар яратиш учун умумий модель шакллантирилмаган. Ўзбекистон учун миллий моделни шакллантириш амалиётини хорижий тажрибаларга таяниш билан бир қаторда, фонд бозорини миллий даражада тартибга солишнинг умумий мақсад ва принциплари ҳамда Молия бозорини тартибга солувчилар халқаро ташкилоти IOSCO томонидан ишлаб чиқилган меъёрларга мослаштириш орқали амалга ошириши мақсадга мувофиқ.

Ушбу вазифаларни амалга ошириш республика фонд бозорини маълум даражада ривожланишига ўз ҳиссасини қўшади деб ҳисоблаймиз.

*Ш. Бегалов, тингловчи,
Ш. Хусаинов, и.ф.н.,
БТОМ*

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ: УСТУНЛИК ВА РИСКЛАРИ

XXI аср инсоният ҳаётига кенг кўламдаги ўзгаришларни олиб келди. Барча ривожланган давлатлар иқтисодиётининг ривожланиш омилларида рақамли технологияларни ўрни тобора ошиб борапти. Табиийки, рақамли технологиялар иқтисодиёт тараққиётини ва инсонлар ҳаётини сезиларли даражада енгиллаштиришмоқда. Бошқача айтганда, биз рақамли жамият даврида яшашни бошладик. Рақамли инқилоб бизнинг ҳаётимиз ва жамиятимизни мисли кўрилмаган суръатлар билан ўзгартириш билан бирга улкан имкониятларни очиб берди ва шунингдек қийинчиликларни ҳам келтириб чиқармоқда. Фикримизча, янги технологиялар барқарор ривожланиш мақсадларига эришишда муҳим ҳисса қўшиши мумкин, аммо ижобий натижаларни кафолатламайди. Шу жиҳатдан олганда, рақамли иқтисодиётнинг устунликлари билан биргаликда унинг салбий таъсир жиҳатларини илмий нуқтаи назардан ёритиш долзарбдир.

Республикамизда рақамли технологияларни жорий қилиш билан боғлиқ инфратузилмаларни ривожлантириш миллий иқтисодиётнинг таркибий тузилмасига таъсири натижасида хизмат кўрсатиш соҳаларининг бошқа соҳалардан устунлиги сезиларли ошди. Рақамли технологиялар кенг жорий қилиш учун бир қатор тадбирлар: меъёрий-ҳуқуқий база яратилди, тармоқларда тузилмавий ўзгартиришлар амалга оширилди, ахборот-коммуникация соҳасини модернизация қилиш ва инвестициялар киритиш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди, шу жумладан интернет тезлигини ошириш орқали глобал тармоққа кириш имкониятларини оширишга доир ишлар амалга оширилди. Ушбу тадбирларнинг тўлақонли амалга ошириш иқтисодиётимизда ҳақиқий ахборот (рақамли) инқилобига айлантириши мумкин.

Бугунги дунёда барча соҳаларга ахборот технологиялари чуқур кириб бораётган вақтда мамлакатни рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологиялари асосида ривожлантириш юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради. Тўғри, рақамли иқтисодиётни барпо этиш